

STAV T. G. MASARYKA PREMA HRVATSKOM I JUGOSLAVENSKOM PITANJU OD KRAJA 19. STOLJEĆA DO 1918.

TEREZA GANZA-ARAS
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 949.75"18/19"
Pregledni članak
Review

Primljeno : 1995-11-15
Received

Radnja obrađuje Masarykov interes za zbivanja na Slavenskom Jugu Monarhije od zadnjih decenija 19. st. pa do raspada Monarhije. Nastojeći obuzdati širenje njemačke dominacije preko Balkana prema Istoku davao je važnost otporima učvršćenju austrijske moći u Bosni i Hercegovini. Kritizirao je austrijsku upravu u Bosni i Hercegovini što se ne drži vojnog mandatu i ne ostavi civilne poslove Porti i turskom zakonodavstvu. Kada je Austro-Ugarska izvršila 1908. aneksiju Bosne i Hercegovine, Masaryk je uložio sav svoj prilično veliki autoritet da uvjeri javnost u nepravdu koja je tim činom nanesena narodu Bosne i Hercegovine, za koji drži da je po nacionalnosti srpski. Založio se da dokaže neistinitost optužnice protiv grupe Srba i Frana Supila na veleizdajničkom procesu u Zagrebu 1909. i netočnost optužujućeg pisanja bečkog profesora Friedjunga.

Od tada se kod njega učvršćuje srbofilijski stav, budući da je u Srbiji i Srbima gledao glavnu snagu otpora širenju germanske dominacije. Njegove simpatije za Srbe tijekom rata poprimaju nekritične tonove i dovode do negiranja važnosti hrvatskog pitanja. Premda su svi emigranti iz Monarhije tijekom rata radili na rušenju Monarhije i na afirmaciji prava "malih naroda" na državnu samostalnost, Masaryk je to pravo indirektno uskratio hrvatskom narodu, jer je - ne bez razloga - procijenio da jugoslavenski narodi Austro-Ugarske mogu izići iz Monarhije jedino vezujući se za Srbiju. On je u hrvatsko-srpskim trvenjima gledao opasnost za realizaciju toga cilja, pa je od slabije strane, hrvatske, tražio da odustane od svojih posebnih zahtjeva.

Od burzovnog sloma 1873., koji ujedno označava i slom potpune slobodne konkurencije i tržišta, još se jače, brže i potpunije spaja industrijski i bankovni kapital stvarajući monopole (američki trustovi slave 90-ih definitivno ovladavanje američkim poslovnim svijetom), a monopoli nameću tržištu svoje interese ne samo

unutar pojedinih država nego i izvan njih. Zbog toga se produbljuju socijalne i nacionalne napetosti i zaoštravaju politički otpori liberalnom sustavu neograničene tržišne slobode i diktata moćnih i jakih, nastupa doba socijaldemokracije, kršćanskih socijalista, agraraca, realista, naprednjaka, klerikalaca i nacionalnih državotvornih stranaka. Isto se tako, s jedne strane, otvara proces rastakanja višenacionalnih carevina Austro-Ugarske i Turske, a s druge strane postaju vidljive težnje ka ekspanziji ekonomski jakih država prema slabijima. Najjasniji izraz nastalog imperijalizma ogleda se u kolonijalnim aktivnostima Velike Britanije u Južnoj Africi 90-ih, pa u donošenju njemačkog znamenitog zakona o naoružanju i koncepta *Weltreicha*, *Drang nach Ostena*, *Alldeutscher Verbanda*, dok je tek nešto manjeg intenziteta bečki imperijalizam iskazan prema Bosni i Hercegovini, što dakako izaziva kod ugroženih naroda otpor.¹

U ugrožene narode spadaju gotovo svi slavenski narodi osim Rusa. Slaveni u Habsburškoj Monarhiji podređeni su njemačkim i mađarskim interesima, a među njima prvenstveno Hrvati i Česi, te se njihova borba protiv germanizacije (u sjevernoj Hrvatskoj i protiv mađarizacije), njihov otpor bečkim centralističkim tendencijama koje se oslanjaju na njemački Reich, za ravnopravnost narodnog jezika, uvažavanje državnosti itd., očituju u mnogim istim ili sličnim postavkama i rješenjima.

Masarykove ideje o razrješenju kompleksa Habsburške Monarhije s kraja 19. st.² dolaze u Hrvata i Srba u Hrvatskoj najjače do izražaja u djelovanju Napredne omladine, te u pisanju i djelovanju Stjepana Radića, koji je i osobno poznao Masaryka od 1894. a s njim se sprijateljio 1899.³

Radića su prvenstveno zanimala Masarykova razmišljanja o socijalnim pitanjima, dok je Masarykovo tumačenje da je panslavizam utopija odbijao. Masarykova shvaćanja bliska trijalističkom preuređenju Monarhije (zauzimanje za autonomiju Češke), tumačio je S. Radić prilogom jačanja njemačkog na štetu slavenskog dijela Monarhije, jer bi ostali slavenski narodi Monarhije oslabili nakon izdvajanja Čeha od zajedničkih problema. Nije bio sklon s uvažavanjem prihvatiti Masarykove slobodnije stavove o religiji i konfesionalnosti. Radić je međutim, kao i ostali hrvatski studenti u Pragu, prihvaćao temeljne zásade Masarykova učenja o "humanom nacionalizmu", ukorijenjenom u svakom narodu, njegovoj povijesti i karakteru.

No Radić je, prihvaćajući ideju o oslobađanju naroda putem afirmacije vlastite narodne kulture, prosvjete i jezika, ipak izgradio potpuno drugačije viđenje slobode naroda od one nacionalne slobode za koju se zauzimao Masaryk kod Čeha ili Supilo kod Hrvata. Stjepanu Radiću su bile vrlo bliske Masarykove kritike nacionalne političke i znanstvene djelatnosti, koja je svoj temelj stavljala na državnost i pretjerano vjerovala u prednost postizanja vlastite državne samostalnosti kao nužnog preduvjeta za napredak dotičnog naroda. Masaryk je u časopisu *Athenum* podvrgao kritici prazne idole i konzervativne nacionalne predrasude. Na stranicama te znanstvene publikacije tiskaju se studije koje

¹ J. ŠIDAK, 1973, 379-388.

² ISTI, 1962.

³ ISTI, 1973.

povijesne češke dokumente podvrgavaju stogoj pozitivističkoj analizi i nerijetko ih nakon toga proglašavaju falsifikatima.

Umjesto zahtjeva o potrebi vlastite vojne sile i vlastite nacionalne privrede, težište Masarykova učenja o političkom djelovanju stavljeno je na vjerovanje u snagu razuma i čovjekova duha, a na ekonomsku snagu gleda se samo kao na jednu u nizu ravnopravnih komponenata na čiju se ukupnost jedan narod može i treba osloniti pri svojem ustrajavanju na suverenosti, slobodi i napretku. Potvrdu za svoju tezu o duhovnoj snazi, ne samo kao pokretaču nego i sredstvu borbe, nalazio je Masaryk u češkoj povijesti nacionalnog održanja i napredovanja. Pri tom je važno mjesto davao češkoj reformaciji, za koju drži da je bila kvasac za kasniji češki nacionalni preporod i sve napredne pokrete u Češkoj do konačnog oslobođenja 1918. Isticao je da su sve izvojevane bez oružja, dakle bez vlastite vojne sile i ekonomske moći. One su postignute samo uz pomoć nacionalne svijesti i snage kulture, religije i morala. To je za Masaryka realnost i na tim idejnim pretpostavkama razvija politički oblikovano djelovanje tzv. realizma.

Masaryk je prihvaćao ideje socijalnog liberalizma Johna Stewarta Milla i Millovih nastavljača fabrijevih socijalista. Po Millu i njegovim sljedbenicima socijalno je pitanje prvenstveno pitanje morala. Tvrde da moralno ponašanje i shvaćanje utječe i na odnose u privredi. Da bi gospodarski napredak bio moguć, uz istovremeno participiranje u standardu što većeg broja građana, potrebno je i u gospodarstvu voditi politiku demokracije (ekonomska demokracija) i politiku socijalizacije društva, tj. ublažavanja socijalnih nepravdi i razlika. Radnik ima pravo sudjelovati i u podijeli dobiti poduzeća i u upravljanju. To ne samo da je moralno nego je i općekorisno, jer se tako između "klase" radnika i "klase" vlasnika ublažavaju tenzije, razvija se suradnja, pa čak dolazi do harmoničnih međuljudskih odnosa. Bit čovjekove ličnosti je u radu, a ne u posjedovanju, ističe Masaryk.

Radić prihvaća dobrim dijelom Masarykova razmišljanja, osobito o zabludi državno-pravne politike, no primjenjuje ih na seljake. Demokracija je bit političke pravde, smatra Masaryk, i Radić ga u tome slijedi, ali i opet na svoj način.

Dok je Masarykov demokratizam čvrsto vezan za socijalno-liberalni koncept, tj. za legalizaciju prava svakog pojedinca i njegovih potreba i u međusobnom na moralnim zakonima temeljenom odnosu, Radić daje prednost seljačkom dijelu sruštva, tvrdeći da je jedino on "narod", "demos", te da se cjelokupna društvena stvarnost treba urediti prema interesima sela i seljaka. Radić ustaje protiv "gospode" i ne vidi mogućnost uspostave društvene ravnoteže. Već sredinom 90-ih god. 19. st. Radić uočava Masarykove simpatije za Srbiju i za Srbe. Podvrgava kritici Masarykovo srbofilstvo i predbacuje mu da ga hrvatska stvarnost manje zanima te da ju stoga ne poznaje dovoljno.⁴

Radić je surađivao u češkom listu *Slovansky přehled*, pokrenutom 1899. List je čedo Masarykova duha i propagirao je njegova shvaćanja o narodu kao kulturnoj zajednici, ali se kasnije S. Radić našao među kritičarima Masaryka i to

⁴ T. G. MASARYK, 1899; ISTI, 1901; ISTI, 1923; ISTI, 1923a; ISTI, 1930; ISTI, 1933. Ovdje izneseni Radićevi stavovi temelje se na njegovim radovima: S. RADIĆ, 1903; ISTI, 1903a; ISTI, 1904; ISTI, 1905; ISTI, 1910; ISTI, 1971. Za utjecaj Masaryka na S. Radića: LJ. RACKO, 1975; B. PRIBIĆ, 1975.

onda kada je definirao svoj politički profil borca za preobrazbu hrvatskog društva i uspostavu hrvatske nacije na temelju unapređenja seoskih gazdinstava, a ne kulturnog zajedništva. Tada Radiću postaje odbojna liberalna komponenta Masarykova političkog razmišljanja. S. Radić se očituje protiv "realista" u Češkoj, tj. protiv novoutemeljene Masarykove stranke "Češka lidová strana" 1900. Piše tada podulji kritički članak "Program realistu a Havlíček" u češkom listu *Samostalnost*,⁵ prvenstveno protiv njihove vjerske indiferencije i nebrige za seljačke probleme kao i zbog njihove sumnje u mogućnost da se i federalističkom reorganizacijom Monarhije može postići ravnopravnost njezinih naroda. S. Radić je preporučivao oslon na slavensku solidarnost, na najužu suradnju među Slavenima uopće, a posebno unutar Monarhije oko stvaranja Podunavske federacije, jer mu se činilo da bi u tako preuređenoj Monarhiji glavnu riječ vodili austrijski Slaveni te da bi baš ojačani u Monarhiji najbolje bili zaštićeni od germanstva. Masaryk je kao građanski političar shvaćao da oslon na Monarhiju treba biti distanciran, da je panslavizam maštarija, a austroslavizam utopija. U tom bi pogledu Masaryk bio bliži Supilovu krugu dalmatinskih pravaša, ali je za vodeće političare Dalmacije na prijelazu stoljeća bila neprihvatljiva misao da ostvarenje vlastite državnosti nije dovoljna garancija za nacionalni prosperitet.⁶

Naprednjaci su bili jedina grupacija hrvatskih političkih djelatnika s kraja 19. i početka 20. st. koji su prihvatili Masaryka dosljedno. Za njih "narod" nije pojam identičan pojmu "država" niti "nacija", kao što je to bilo kod pravaša - vodeće hrvatske stranke građanske orijentacije. Oni prihvaćaju misao da je "narod" kulturna zajednica, a država tek politička organizacija koja se može i ne mora poklapati s "narodom". Tvrde da i kad bi se uspostavila ta politička organizacija, tj. ostvarila vlastita država, nipošto to ne bi automatski pružilo pravu podlogu za dobro narodno funkcioniranje, jer je za narodni prosperitet potrebno uspostaviti viši stupanj kulture. Naprednjaci propagiraju i primjenjuju tzv. "sitni rad", kojim misle unaprijediti moral, obrazovanje, političku svijest, i tako postići poželjni viši stupanj kulture kao preduvjet za osiguranje nacionalne samobitnosti. Smatraju da se kulturnim i civilizacijskim napredovanjem postiže narodna samobitnost koja dovodi do narodne samostalnosti, a ne ovladavanjem državnim institucijama. Naprednjaci se slažu u tome s Masarykom, odnosno slijede njegov realizam.⁷

Zastupnici iz Dalmacije u bečkom parlamentu 90-ih godina dolazili su u kontakt s Masarykom, vodećom osobom slavenske opozicije u Reichstagu, no to su bili predstavnici narodnjačke politike u Hrvatskoj iz sredine druge polovice 19. st. Kako je njihova politika bila odraz prilika nastalih neposredno nakon uspostave dualizma, kada se za neko vrijeme stabilizirala Monarhija, pa se veći dio političara podređenih naroda priklanjao oportunističkom i razumnoj suradnji s vlašću, to uža

⁵ *Samostalnost*, Praha, 1900, br. 56-62 od 30. 6. do 4. 7.

⁶ D. ŠEPIĆ, 1970; R. LOVRENČIĆ, 1972; T. GANZA-ARAS, 1992.

⁷ Za shvaćanje Masarykovih studenata iz Hrvatske u Pragu vidi glasilo *Hrvatska misao*, koje je izlazilo tijekom 1897., dok se razmišljanja i ideje Napredne omladine ogledaju još bolje u njihovu almanahu *Narodna misao*, objavljenom u Zagrebu iste te 1897. godine. Uredio ga je Svetozar Pribičević. Uskoro su u Pragu hrvatski, slovenski i srpski studenti zajedno izdavali list pod nazivom *Novo Doba*, koji se ubrzo ugasio. U Beču su studenti iz hrvatskih krajeva pokrenuli list *Glas*, čiji je vijek izlaženja također bio kratak. O Naprednoj omladini vidi: ŠIDAK - GROSS - KARAMAN - ŠEPIĆ, 1968; D. PROHASKA, 1927; A SUPPAN, 1983.

suradnja između tih hrvatskih zastupnika iz Dalmacije u Carevinskom vijeću i Masaryka, iako je postojala, nije mogla biti uspostavljena na dubljoj osnovi.⁸

Masaryk je vidio da Beč u odlukama Berlinskog kongresa 1878., o dopuštenju da Austro-Ugarska uspostavi vojni protektorat nad turskim bosansko-hercegovačkim elajetom, nalazi otvaranje puta za svoje daljnje vojno-osvajачke pretenzije prema jugoistoku Balkana, odnosno prema Istoku. Masaryk je bio kritičan prema takvoj austro-ugarskoj orijentaciji. Ne želeći ipak izravno negirati austrijske interese u Bosni i Hercegovini, kao ni odluke međunarodne diplomacije, zalagao se za uvođenje demokratskih i ustavnih institucija i prakse u toj pokrajini u okviru zakonodavstva Otomanskog Carstva. Masaryk je naime uzaludno pokušavao inzistirati na razlikovanju civilne (upravne, sudbene, prosvjetne itd.) sfere vlasti u Bosni i Hercegovini, za koju traži da bude u nadležnosti vlade u Carigradu, od vojno-sigurnosne službe u kojoj prema odluci Berlinskog kongresa glavnu riječ ima bečka vojna komanda. Naravno je da austro-ugarske vladajuće strukture nisu uvažavale odvajanje civilne od vojne vlasti, nego su pod firmom vojne zaštite reda i mira obavljale i civilne poslove temeljene na austrijskom zakonodavstvu. Iz tog je razloga opravdano bilo govoriti o austrijskoj okupaciji Bosne i Hercegovine.⁹

Dalmatinski vodeći gospodarski i politički krugovi druge polovice 19. st., poznati u politici kao narodnjaci, gajili su nadu, da bi prometno i gospodarsko uključenje Bosne i Hercegovine u kompleks Habsburške Monarhije trebao ići preko Dalmacije, čime bi - smatrali su - mogla biti ublažena gospodarska i svaka druga izoliranost Dalmacije. Do kraja stoljeća ta će se nadanja pokazati iluzijom, jer je Beč u izgradnji veza Bosne i Hercegovine s Monarhijom zaobilazio Dalmaciju. Djelomično i stoga politika prema Austriji postaje u Dalmaciji sve radikalnije protivna. Ali oštru kritiku austrijske politike prema Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Hrvatima, te uopće prema svim Južnim Slavenima, neće povesti narodnjaci nego nova politička snaga iz 90-ih godina 19. st. Nju su u Dalmaciji činili liberalni pravaši oko Frana Supila i Ante Trumbića, te u zadnjih nekoliko godina pred rat tzv. jugoslavenska omladina (Lorković, Bartulica, Tin Ujević itd.). Njoj je od političara nekoć iz pravaškog kruga bio blizak Josip Smodlaka. U sjevernoj ili Banskoj Hrvatskoj uz pravaše političku važnost 90-ih godina dobivaju već spomenuti naprednjaci, zatim agrarci oko braće Radić. Generacija 90-ih nije imala svoje predstavnike u Carevinskom vijeću. Masaryk će s tom generacijom uspostaviti kontakt preko hrvatskih studenata u Pragu, što je već navedeno, ali je taj kontakt ostao uglavnom na nivou idejnih utjecaja. Pravu političku aktivnost prema određenim zbivanjima u Hrvatskoj poduzeo je Masaryk u zbivanjima povezanim za aneksiju Bosne i Hercegovine 1908. godine i dalje.

Masaryk je u svojoj knjizi *Svetova revoluce* napisao, da je njegov interes za probleme Južnih Slavena nastao na poticaj njegovih studenata iz južnoslavenskih

⁸ Popis ranije literature o dodirima Masaryka s problemima Slavenskog Juga Monarhije i Balkana objavio je O. BERKOPEČ, 1938.

⁹ Masarykov govor namijenjen caru Franji Josipu, održan 18. i 19. rujna 1892. u Carevinskom vijeću, nakon putovanja po Bosni i Hercegovini, sadrži njegove spoznaje o rezultatima austrijske uprave u BiH, o njezinu tzv. kulturegerstvu i izražava njegove sugestije za uvođenje pravednijeg sustava vlasti. Govor donosi J. KOVČUN, 1991, 97-104.

zemalja Monarhije. Naravno je da to nije puna istina. Naime, studenti s juga Monarhije dolazili su na Masarykova predavanja kako bi u njegovim analizama prilika u Monarhiji i problema podređenih naroda u njoj, našli odgovore na pitanja koja su ih zanimala. Masaryk je u njima produbljavao svijest o položaju njihova naroda, a sam je od njih dobivao informacije o situaciji na Jugu. No Masaryk je - što je redovit slučaj kod velikih mislilaca - bio inspiracija i uzor političarima raznih tendencija. Premda je u principu posvuda u Monarhiji bio na djelu isti problem, tj. problem nacionalne emancipacije, odnosno proces izgradnje moderne građanske nacije (jedinственog upravnog teritorija, jednog standardnog jezika, jednog zakonodavstva, jedinственog školskog sustava, jedinственog i po mogućnosti zaštićenog tržišta s vlastitom monetom, nacionalnom bankom, pa i vlastitom vojskom itd.), ipak je postojala čitava lepeza političkih ideja, kako to postići. Uvjeti u kojima su se emancipatorski nacionalni procesi odvijali, bili su kod svakog od austrijskih tzv. "malih naroda" drukčiji, a ovisili su o povijesnom razvoju, o geopolitičkom položaju, kao i o političkom statusu i gospodarskoj snazi svakog od njih unutar Monarhije. Stoga se zajednički interes podređenih naroda svodio isključivo na teoretsko-političku tvrdnju o potrebi mijenjanja unutrašnjeg ustrojstva Monarhije uvažavanjem nacionalnih cjelina i primjenom demokratskih principa. Na praktičnom pak planu postojale su nesuglasice, razdvajanja pa i sukobljavanja kako unutar pojedinih naroda tako i među njima. Premda se činilo da bi solidarnost podređenih naroda u borbi protiv bečkog hegemonizma, germanizacije i prodora njemačkog kapitala mogla biti lako uspostavljena, pokazivalo se to neprestano iluzijom. Ubrzo bi naime došla do izražaja neminovnost zagovaranja interesa vlastitog naroda i gledanja na sva ostala zbivanja iz vlastitog ugla. Naravno, ni Masaryk nije izašao iz zadanih okvira borca za samostalnost Čeha. S tog je aspekta on gradio svoj stav o zbivanjima na južnoslavenskom prostoru.

U predratno vrijeme, generalno uzevši, razilazile su se političke snage austrijskih podređenih naroda u pitanju kako se oduprijeti njemačkoj dominaciji unutar Monarhije i gospodarskom prodoru silno rastuće Njemačke. Jedni su gajili nadu da bi upravo Austrijska Monarhija, pod uvjetom da se primjenom demokratskih načela reorganizira na način koji bi omogućio nacionalni razvoj njezinih naroda, trebala postati (ili ostati) štít Zapadnih i Južnih Slavena od njemačkih imperijalističkih tendencija, poznatih po izrazu "Drang nach Osten". Braća Radić su spadala u ovu skupinu, donekle i naprednjaci, te čisti pravaši. Drugi su pak tvrdili, da je baš Monarhija oslonac Njemačkoj u provedbi plana "prodora na Istok". Tog su mišljenja bili pravaši u hrvatskim zemljama. Jasno je da je ovako različiti pristup istom fenomenu, tj. afirmaciji i prosperitetu slavenskih naroda Austro-Ugarske, stvarao i razlike u dnevno-političkim postupcima.

Za Masaryka, kao i za većinu političara njegova vremena, pitanje obuzdavanja njemačke dominacije bio je problem uz koji su se vezivala sva ostala pitanja iz kompleksa nacionalne opstojnosti, slobode i nesmetanog razvoja vlastitog naroda, ali Masaryk je dugo, sve do rata 1914., bio sklon prvim. Nije smatrao nužnim za prosperitet austrijskih naroda rušiti Monarhiju.¹⁰

¹⁰P. VÝŠNÝ, 1977.

Masarykova shvaćanja o naciji kao kulturnoj tvorbi koja se afirmira putem konstruktivnog "sitnog rada" oko uzdizanja obrazovnog nivoa naroda, oko njegova gospodarskog snaženja, prihvaćanja demokratskog modela u politici i upravi, laiciziranja obrazovanja i kulture, nailazila su krajem 80-ih godina 19. st. na plodan prijem kod studenata iz sjevernog dijela Hrvatske, dakle onog koji je bio bliži središtu austro-ugarske države i jače izložen mađarskom pritisku, dok je studente iz udaljene Dalmacije od sredine prvog decenija 20 st., gdje se truljenje Monarhije jasnije vidjelo kao i sva "blagodat" austrijskog režima bolje osjećala, mnogo više privuklo Masarykovo prijanjanje uz ideju o jedinstvenom jugoslavenskom narodu, što je pak osobito bilo afirmirano u vrijeme Balkanskih ratova.¹¹

Unitarno jugoslavenstvo, kao narodnosna a ne samo državotvorna zamisao, svojim je romantizmom oduševilo dio hrvatske i srpske studentske omladine u hrvatskim zemljama.¹² Ta im je ideja davala privid čvrstog oslonca pri rušenju Monarhije, jer u borbu uključuje samostalne južnoslavenske države: Srbiju, Crnu Goru, pa i Bugarsku, a vizija jedne velike južnoslavenske države pružala im je sigurnost u obrani od njemstva. Sumnju, da li bi ta buduća država doista bila i ostvarenje vlastitih nacionalnih potreba zbog kojih su smatrali opravdanim raditi na rušenju Monarhije, razriješili su tako što su se dobrovoljno odmah odrekli vlastite nacionalnosti u korist fikcije o mogućnosti stvaranja nove nacije jugoslavenskog imena na temelju kulturnog zajedništva (radili su na formiranju jednog jezika i pisma). Činilo im se da je za ostvarenje toga cilja dovoljno odlučno upotrijebiti intelektualni napor i da bi kulturno-obrazovnim radom, voljom i pozivom na moralnu stranu slavenskog bratskog zajedništva, svi narodi Južnih Slavena mogli i trebali spretno zaboraviti svoja milenijska postojanja, svoje jezike, povijest svojih kraljevstva i kneževstva, tradiciju, vlastitu kulturu, religiju i crkvu, pripadnost određenom civilizacijskom, s jedne europskom a s druge balkansko-turskom, krugu te se pretopiti u jedinstveni južnoslavenski narod. Zanimarivali su pritom važnost činjenice da se ta vizija mogla ostvariti jedino pod vodstvom pravoslavno-balkanske čaršijske vlasti u Beogradu, te da će upravo stoga takvo jugoslavenstvo biti po svom sadržaju zapravo ostvarenje velikosrpsstva. Koliko je unitaristički jugoslavenski projekt bio opasna utopija za sve narode na koje se odnosio, dovoljno pokazuje motiv zbog kojeg je nastao: nezadovoljstvo prema Monarhiji. Ono je bilo izraženo u najširim političkim krugovima svih tih naroda, a izraslo je do razornih aktivnosti upravo zbog ograničenih mogućnosti za prakticiranje vlastite nacionalne suverenosti unutar Monarhije. Unitaristički i narodnosno shvaćeno jugoslavenstvo moglo je naći pristaše jedino kod dijela mladih entuzijasta, pretežno pjesnika. No, nije samo unitaristički tip jugoslavensva nego svaki pa i federalistički oblik zajedničke države sa Srbijom na čelu - pokazalo se već tijekom Prvog svjetskog rata - vodilo u podvrgavanje srpskoj

¹¹ Riječ je o unitarističkoj nacionalnoj jugoslavenskoj ideologiji kod studentske omladine uoči Prvog svjetskog rata, koja dijelom stoji pod utjecajem Jovana Skerlića i ima kontakte s Beogradom. Među hrvatskim studentima u Pragu ove političke orijentacije najistaknutiji je bio Ljubo Leontić. Izdavao je tih godina u Pragu list *Jugoslavija*, kao glasilo istoimenog studentskog kluba u Pragu. Ti su studenti, kao i oni iz 90-ih godina 19. st., kontaktirali s Masarykom.

¹² M. GROSS, 1969; V. MASLEŠA, 1964.

hegemoniji. Stoga glavnina hrvatskih političkih stranaka, a njih su činile razne frakcije pravaškog političkog razmišljanja s izvorištem u nauku Ante Starčevića, nije bila sklona jugoslavenskoj državnoj ideji u vremenu prije početka velikog svjetskog rata od 1914.

Međutim, Masaryk je zagovarao jugoslavensku ideju, i to u njezinu unitarističkom obliku, vjerujući u snagu kulture. Posebno u godinama nakon aneksije Bosne i Hercegovine, pa i za vrijeme Balkanskih ratova i tijekom rata 1914.-1918. propagirao priklanjanje Hrvata i Slovenaca, pa i Bugara, Srbima, odnosno Srbiji kao čvrstom stupu borbe protiv glavnog neprijatelja Zapadnih i Južnih Slavena: protiv Nijemaca i njemačke dominacije. Takav stav prema rješenju problema slavenskih naroda na jugu Monarhije uzrokom je, da je Masarykov, inače neosporno, velik autoritet i u Hrvata, dobivao kod sve širih krugova hrvatskih političara s vremenom negativne konotacije.

Postavlja se pitanje, zašto je Masaryk, koji je dakako znao za opstojnost hrvatske državopravne tradicije, nedovoljno važnosti ukazivao hrvatskom pitanju. Poznavao je neugašenu nacionalno-povijesnu državotvornu svijest u Hrvata, postojanje njihove nacionalne kulture, žive funkcije preostalih starodrevnih državnih institucija i nacionalnih obilježja, kao što su Sabor, ban, zastava, himna, hrvatska pripadnost krugu srednjoeuropskih država (grbovi Slavonije, Hrvatske i Dalmacije nalaze se iznad glavnog oltara velebne crkve unutar kraljevskog dvorca u Pragu), pa ipak je suzdržano prelazio preko želje hrvatskog naroda za teritorijalnim jedinstvom i suverenosti, te nastojao privoljeti hrvatske političare da se odreknu hrvatske države u korist jedinstva sa Srbima? Na to pitanje nije teško dati odgovor.

Budući da je Masaryk lako uočio da se politika Srbije, nakon oficirske zavjere i ubojstva kralja Aleksandra Obrenovića 1903., pod vodstvom novog kralja Petra Karađorđevića, kojeg su doveli na vlast u Srbiji generali-kraljoubice, okrenula u protuaustrijском smjeru tražeći oslonac u Rusiji, procijenio je Srbiju bitnim čimbenikom u suzbijanju širenja austrijskog interesa na balkanskim područjima raspadajućeg Turskog Carstva. Sam čin ubojstva i dinastičku smjenu u Srbiji označavao je točno događajem koji je poremetio nastojanje za održanjem statusaquo u austrijskoj vanjskoj politici ministra Agenora Goluchowskog.¹³ Goluchowsky je pokušavao zadržati dotadašnji trend prema Srbiji, koji je gospodarskim mjerama i pogodnostima držao Srbiju u austrijskoj interesnoj sferi. Austro-Ugarska je to uspješno provodila od Berlinskog kongresa, na kojem je upravo nastojanjem bečke i njemačke diplomacije kneževina Srbija postigla punu nezavisnost i teritorijalna proširenja. Austro-Ugarska je Srbiji olakšala uspon na stupanj kraljevine 1822., te omogućila brži gospodarski, a time i svaki drugi razvoj. U obostranom interesu bio je sklopljen trgovački ugovor s kraljem Milanom Obrenovićem, ali je tajnom konvencijom na taj ugovor Srbija preuzela takve obveze prema Austro-Ugarskoj koje su je politički činile ovisnom o Monarhiji. Bečka je vlast nastojala usmjeriti srpske težnje za širenjem svog državnog prostora prema jugu (prema Vardarskoj dolini, Sandžaku i Kosovu), nastojeći tako sačuvati Bosnu i Hercegovinu od velikosrpske propagande i

¹³ Agenor Goluchowski (1849.-1921.) bio je ministar vanjskih poslova od 1895. do 1906., dakle u vrijeme promjene srbijanske vanjske orijentacije.

djelatnosti, što joj je samo djelomično uspjelo za vrijeme od oko dva decenija krajem 19. st.. Mreža srpskih agenata širila se po Bosni i Hercegovini pa i Dalmaciji neprestano - s usponima i padovima - od početka 40-ih godina 19. st., a bila je praćena unošenjem srpskog oružja u ta područja. Velikosrpska propaganda poprimala je sve agresivnije oblike od početka 20. st.

Kada je na Bečkom kongresu Srbija postigla državnu samostalnost a Austro-Ugarska dobila mandat zaštitne vojne sile u Bosni i Hercegovini i utjecaj u Srbiji, očuvana je stabilnost na Balkanu za nekoliko desetljeća. Goluchowsky je želio i nakon smjene politike u Srbiji 1903. održati austrijski utjecaj u njoj, ali, kako je smisao promjene bio baš u uklanjanju toga utjecaja radi traženja puta učvršćenju velikosrpske ideje i realizaciji velikosrpskog plana baš u Bosni i Hercegovini (pa i Dalmaciji, posebno njezinu južnom, dubrovačkom dijelu) s podrškom Rusije, nije Goluchowsky više uspijevao provoditi svoju dotadašnju politiku, te je 1906. prestao obavljati funkciju ministra vanjskih poslova. Na njegovo je mjesto došao 1906. Alois v. Aehrenthal.¹⁴ On je primijenio radikalnije metode u pokušaju vezivanja Srbije uz Austro-Ugarsku. U skladu s njegovim načinom tvrdog odnosa prema Srbiji Austro-Ugarska provodi carinski rat sa Srbijom, ali cilj ipak nije postigla. Ubrzo je Austro-Ugarska shvatila da više neće moći kontrolirati srpsku vanjsku politiku na način da ju usmjerava kako ne bi bila štetna austrijskim interesima.

Srbiji je Bosna i Hercegovina ponovno postala zemlja od posebnog značenja za njezine planove širenja na prostore zapadno od Drine, gdje žive pripadnici pravoslavne crkve i štokavskog jezičnog izražaja a sa ciljem izlaska na Jadransko more. Austro-Ugarska, kao glavna zapreka širenju Srbije zapadno od Drine, postaje meta oštre srpske propagande o ugroženosti Srba u Monarhiji. Srbija je već od prvih godina 20. st., a osobito od 1903., poticala Srbe i ostale Južne Slavene u Monarhiji na protuaustrijsku djelatnost, koja će iznutra slabiti ionako trošnu zgradu Habsburške Carevine. Takva politika naići će na dobar primjer kod širih političkih krugova nezadovoljnih položajem nenjemačkih naroda Carevine.

Bečka vlast, želeći pred srpsko-ruskom opasnošću bolje osigurati područja Bosne i Hercegovine, za koja je na Berlinskom kongresu bila dobila mandat da ga vojno nadzire, odlučila je nakon neuspjeha da carinskim ratom drži srpske gospodarstvene i političke tokove pod svojom kontrolom, a koristeći nemire u Turskoj izazvane mladoturskim pokretom 1908., anektirati Bosnu i Hercegovinu. Zatim je političkim procesima 1909. u Zagrebu i Beču nastojala spriječiti eventualni otpor domaćih Srba i njima bliskih hrvatskih političara protiv aneksije, strahujući da bi se nezadovoljstvo u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini moglo pretvoriti u pravi bunt, sličan onom iz 1903. Strah Beča temeljio se na uočenom

¹⁴ Alois Leopold Lexa Aehrenthal (1854.-1912.) bio je austro-ugarski ministar vanjskih poslova od 1906. do 1912. Na taj je položaj došao s dužnosti austro-ugarskog veleposlanika u Petrogradu, gdje je u periodu od 1899. do 1906. proučavao ruske prilike, doživio socijalne potrese u Rusiji koji su kulminirali u rezoluciji 1905., te vidio neuspjeh ruske vojske u ratu s Japanom iste godine. Bilo mu je jasno da je Rusija u tom vremenu slaba za moguće jače djelovanje na Balkanu. Aehrenthal je ujedno dobro poznavao prilike u zemljama oslobođenim od Turske, jer je kao veleposlanik bio u Bukureštu od 1895. do 1899. Procijenio je da Srbija neće dobiti stvarnu podršku ni od Rusije ni od drugih susjednih pravoslavnih slavenskih država.

radikalizmu većine srpskih i hrvatskih političara. Njihov antibečki stav došao je bio do izražaja u tekstu *Riječke* i *Zadarske rezolucije* iz 1905. godine.

Ne čekajući utanačenje stvarnog dogovora s Rusijom, nego zadovoljivši se tek načelnom spremnošću Rusije da o aneksiji Bosne i Hercegovine razgovara s Austrijom razgovara pod uvjetom da Austro-Ugarsko podupre ruske zahtjeve za slobodnim prolazom kroz Bospor i Dardanele, Austro-Ugarska je 7. 10. 1908. objavila priključenje Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj i stavila tako Rusiju i ostale sile pred gotov čin. Istovremeno Velika Britanija i Francuska nisu htjele podržati ruski zahtjev za slobodnim prolazom kroz tjesnace; Rusija je doživjela poraz u svojoj balkanskoj politici. Srbiji stoga nije preostalo ništa drugo no da nemoćno protestira protiv aneksije, ali da ju ipak prizna nakon što je to učinila Rusija 31. 3. 1909. Rusija je u početku odbijala priznati aneksiju pa je period od 7. 10. 1908. do 31. 3. 1909. bio za Austro-Ugarsku i mir na Balkanu kritično vrijeme. U tom je vremenu bečka vlast montiranim sudskim političkim procesima za velezdaju u Zagrebu i Beču pokušala svijetu nametnuti misao o srpskoj opasnosti, ali bez uspjeha. Štoviše vlast u Beču svojim je postupcima izazvala obrnuti efekt. Zbog dokazane nevinosti okrivljenih svjetska i unutrašnja javnost okrenula se još snažnije protiv Beča. U tome je posebnu ulogu odigrao Masaryk.

Aneksijom je Austro-Ugarska, uprkos prividnom uspjehu u Bosni i Hercegovini, pogoršala svoju unutrašnju i vanjsku situaciju. S jedne strane je produbila rivalstvo i napetosti s ruskom diplomacijom, a s druge je definitivno vezala svoju sudbinu s Njemačkom kao jedinom sigurnom svojom saveznicom i osloncem, što je, s treće strane, izazvalo protiv nje sve europske zemlje protivne jačanju Njemačke, Italija, koja još od kraja 19. st. pokazuje netrpeljivost prema Austro-Ugarskoj radi svojih iredentističkih težnji prema istočnom Jadranu, tajnim ugovorom s Francuskom 1902. osiguravši potporu za svoj otklon od Trojnog saveza, zauzela je sada i javno neutralan stav prema Trojnom savezu, u kojem je još samo formalno ostala. Sudbinski neraskidivo čvrsta veza Austro-Ugarske s Njemačkom produbila je nepomirljivosti između slavenskih i njemačko-austrijskih interesa unutar same Habsburške Monarhije.

Budući da je samovoljnim načinom izvršena aneksija Bosne i Hercegovine te time definitivno propala mogućnost suradnje austrougarske i ruske diplomacije, to je kod većeg dijela austrijskih Slavena, pa tako i u Češkoj i u Hrvatskoj, porasla privlačnost panslavenske ideje. Ona se ukazuje dijelom samo kao taktika ali dijelom i kao strategija u otporu austro-ugarskim interesima.¹⁵ Ujedno su neprijateljski frontovi u obliku Trojnog (zapravo dvojnog) saveza i Velike Antante, koji će se uskoro sukobiti u Prvom svjetskom ratu, dobili jasne i nepromjenjive konture upravo u ovo doba krize nakon aneksije Bosne i Hercegovine, uz istovremeno zaoštavanje unutrašnjih napetosti između vladajućih naroda Monarhije (Austrijanaca i Mađara) i ostalih podređenih naroda.¹⁶

¹⁵ U Hrvatskoj je najveći pobornik simpatije prema Rusiji bio tada Stjepan Radić, a i u Češkoj je među političarima mlade generacije bilo gorljivih rusofila. Među političarima srednj dobi ni u Hrvatskoj ni u Češkoj nisu rusofili i panslavisti imali jači utjecaj. Masaryk je distancirano gledao na mogućnost ruske pomoći u rješavanju nacionalnih pitanja austrougarskih Slavena. Rano je uočio da Rusija ima naklonosti samo za pravoslavni dio balkanskih Slavena (T. G. MASARYK, 1935).

¹⁶ U Carevinskom vijeću u Beču, što je i prije bio čest slučaj, napetosti između čeških i austro-njemačkih zastupnika postale su gotovo nepremostive. Masaryk je o razlozima češko-njemačkog spora

Za Masaryka je aneksija Bosne i Hercegovine značila novu, odlučujuću fazu njegovih zalaganja oko promjene austrijske unutrašnje i vanjske politike. Još je u lipnju 1908., nekoliko mjeseci prije aneksije, upozoravao ministra vanjskih poslova Aehrenthala, da ne koristi na krivi način mladotursku revoluciju u Turskoj i da dopusti primjenu novog turskog ustavnog modela u Bosni i Hercegovini.¹⁷ Tvrdio je, štoviše, da bi Bosna i Hercegovina trebala slati zastupnike u carigradski parlament. Nakon što je od 7. 10. 1908. Bosna i Hercegovina postala dio Austro-Ugarske, izgubio je Masaryk svoju dotadašnju političku platformu s kojom je nastojao obuzdati austrijsku vlast u Bosni i Hercegovini upućujući ju da se drži samo vojno-zaštitnog zadatka. Budući da se više nije mogao zauzimati za jačanje civilne vlasti u Bosni i Hercegovini pod okriljem Porte, on se priklanja zaštiti narodnih interesa Bosne i Hercegovine te postaje zagovornik Srbije u njenu sukobu s Austro-Ugarskom zbog Bosne i Hercegovine, dajući joj općenito zaštitničku ulogu prema "Jugoslavenima" unutar Monarhije.

Aneksijska politika uvela je Austro-Ugarsku u političku kampanju protiv Srbije. Od jeseni 1907. austrougarska diplomacija u Beogradu došla je do nekih dokumenata (sumnjiva izvora) o plaćenicima srpske vlade za djela prosrpske propagande na jugu Austro-Ugarske. Na temelju tih dokumenata provedena su od listopada 1908. mnogobrojna hapšenja i prikupljeni daljnji "dokazi" o tobožnjoj veleizdaji mnogih Srba i malobrojnih Hrvata u Hrvatskoj. Među okrivljenima posebno se isticao Frano Supilo, vodeći hrvatski publicist, novinar i političar, urednik *Riječkog novog lista* i donedavni narodni zastupnik u zagrebačkom Saboru i budimpeštanskom parlamentu. Skupljena dokumentacija za sudske svrhe trebala je pokazati ne samo to da u Beogradu postoje organizacije koje sustavno rade na odcjepljenju južnoslavenskih dijelova od Austrije i njihovu priključenju Srbiji, nego da te organizacije imaju svoje agente u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Među takvim organizacijama spominjalo se studentsko društvo "Slavenski jug", oficirska tajna organizacija "Crna ruka" i "Ujedinjenje ili smrt". "Crna ruka" je izvršila ubojstvo proaustrijski orijentiranog kralja Aleksandra Obrenovića. O protuaustrijskom radu tih društava u Beču se podosta znalo u povjerljivim krugovima vlasti i vojske, ali točnih podataka austrijska obavještajna služba nije imala. Historiografija do danas nije osvijetlila stvarnu ulogu tih organizacija, srbijanskih državnih i vojnih krugova u atentatima koji su se događali u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u godinama nakon aneksije, odnosno prije Prvog svjetskog rata, posebno u ubojstvu prestonasljednika Ferdinanda 1914. u Sarajevu. Sigurno je međutim da javnost u Monarhiji i u svijetu nije pokazivala nimalo sklonosti da na Srbiju gleda očima Beča, nego je, naprotiv, u austrijskoj nedemokratskoj klimi gledala razloge za protuaustrijsku djelatnost Srbije i Srba kao i ostalih njezinih slavenskih naroda. Takvom svjetskom raspoloženju mnogo je pridonio Masaryk svojim govorima i člancima protiv austrijske političke prakse. U svjetskim

govorio u bečkom parlamentu. Spominjem ovdje govor od 9. 12. 1908., objavljen u J. KOVTUN, 1991, 234-244, te drugi govor od 20. 6. 1907. koji Kovtun naslovljuje: O potřebe národní spravedlivé polityki (Isto, 181-190). Bečka vlada je u proljeće 1909. zabranila djelovanje čeških organizacija u Pragu, koje su provodile protumilitantnu propagandu zbog situacije nastale aneksijom Bosne i Hercegovine (Isto, 250).

¹⁷ J. KOVTUN, 1991, 250-254. Vidi i govor Masaryka u Carevinskom vijeću od 16. 6. 1893. pod naslovom: O narodnostní politice v Bosně a Hercegovině (Isto, 169-176).

diplomatskim krugovima mnogo je važnije bilo spriječiti njemački Drang nach Osten te i Austriju da radi u interesu te njemačke imperijalističke politike. Od godine 1891., kada je osnovan, Svenjemački savez neprestano je jačao. Njegov cilj bio je uspostaviti njemačku dominaciju od Balika do Jadrana i proširiti je preko Balkana do Srednjeg Istoka. Stranka Svenjemačkog saveza bila je jaka u njemačkom govornom području Austro-Ugarske (vodio ju je u predratno vrijeme J.M. Baernreither, Nijemac iz Češke), ali su joj se suprotstavljali političari ideje o Velikoj Austriji, reorganiziranoj na federalnom principu. Ovi su u prestolonasljedniku nadvojvodi Ferdinandu našli svog pokrovitelja,¹⁸ pa je plan o jačanju Austrije i njena izmicanja služanju interesima Njemačke doživio smrtni udarac ubojstvom Ferdinanda u Sarajevu.

U ožujku, prije ruskog priznanja aneksije, 1909. započeo je veleizdajnički montirani proces u Zagrebu protiv 53 optužene osobe. Podignuta optužnica temeljila se na brošuri Đorđa Nastića. Proces je izazvao pozornost cijele Europe, a ugledni engleski publicist Robert W. Seton-Watson nazvao ga je jednom od najvećih sudskih farsi modernog doba.¹⁹ Zagreb je dakle tada, a ponovit će se to tijekom 20. st. često, a uvijek povezano na ovaj ili onaj način s velikosrpskom osvajačkom ili hegemonističkom opasnošću, postao mjesto grupnih političkih suđenja.

25. 3. 1909. napisao je bečki sveučilišni profesor Heinrich Friedjung u bečkom listu *Neue Freie Presse* optužujući članak protiv Frana Supila, prikazujući ga beogradskim plaćenikom. Čini se da je članak objavljen po odobrenju ministra Aehrentala, a istovremeno su se u berlinskom parlamentu čula mišljenja o mogućem ratnom sukobu između Austro-Ugarske i Srbije. Supilo je s ostalima podigao tužbu protiv Friedjunga zbog klevete. Kada je uskoro, tj. krajem ožujka 1909. austrijska vlada bila obaviještena o pristanku Rusije da dađe suglasnost za aneksiju Bosne i Hercegovine, procesi i u Zagrebu i u Beču izgubili su pravo značenje, ali su ipak, jednom započeti, trajali tijekom daljnjih mjeseci i privedeni kraju 1910.²⁰

Hrvatski zastupnici u Carevinskom vijeću obratili su se Masaryku, da pomogne dokazati neodrživost optužnice. Sami nisu mogli tražiti objašnjenja u Beogradu o valjanosti argumenata optužnice, jer bi se bili izložili sumnji bečkih vlasti. Masaryk je u travnju 1909. pošao u Zagreb, pa u Beograd, gdje je kod austrijskog veleposlanstva tražio službene informacije. Tijekom vremena došao je do podataka koji su ukazivali da su se kako optužnice u Zagrebu tako i Friedjung u *Neue Freie Presse* i *Reichpost*, služili falsificiranim dokumentima.²¹

¹⁸ J.M. BAERNREITHER, 1939; T.G. MASARYK, 1973. Baernreither, Nijemac iz Češke, bio je u tim godinama vodeća osoba austrijskog Svenjemačkog saveza.

¹⁹ R.W. SETON-WATSON, 1913.

²⁰ *Veleizdajnički proces* - Stenografski zapisnik sastavljen kod Hrv. sudbenog stola u Zagrebu 3. ožujka 1909. i slijedećih dana o glavnoj raspravi povodom optužnice, koju je podnijelo hrv. državno odvjetništvo u Zagrebu dne 12. siječnja 1909, br. I 1263-08, protiv Adama Pribičevića i 52 radi zločinstva veleizdaje; H. SIROTKOVIĆ, 1962, 52, bilj. 21; T. G. MASARYK, O tzv. velezrâdnem procesu v Zâgrebu, govor od 14. i 18. 5. 1909. (J. KOVTUN, 1991, 254-271.)

²¹ T.G. Masaryk, O falšovanyc dokumentech a o Friedjungové procesu, govor od 8. 10. 1910. (J. KOVTUN, 1991, 275-287) i na češkom saborski govori od 14. i 15, te 18. svibnja 1909. (T. G. MASARYK, 1909a)

7. 5. 1909. podnesena je interpelacija zastupnika čeških, hrvatskih i rusinskih u Carevinskom vijeću u kojoj se dokazuje neodrživost optužnice. Masaryk je 14. i 18. 5. 1909. održao govor u Carevinskom vijeću u prilog prihvaćanja interpelacije ali bez stvarnog uspjeha. Nije ga podržala potrebna 2/3 većina, no moralni uspjeh njegova zalaganja bio je velik. Za interpelaciju je glasalo 167 a protiv nje 132 zastupnika. Trebao je još 31 glas da se interpelacija usvoji, čime bi se možda bilo postiglo i povlačenje optužnice.

Masarykovi govori u Reichstagu 14. 5. 1909. i 18. 6. 1909. o tzv. veleizdajničkom procesu u Zagrebu, po mišljenju znanstvenika Jiřija Kovtuna, spadaju u najuspjelije Masarykove parlamentarne govore.²² Masaryk je nazvao zagrebački proces političkom i kulturnom sramotom.²³ Hermann Bahr, za koga se govorilo da je "kulturno-historijski meteorolog", napisao je u lipnju 1909. esej o zagrebačkom procesu, u kojem je odao priznanje Masaryku i označio ga duhovnim vodom hrvatskih studenata.²⁴

Masaryk je u ljeto 1909. bio ponovno u Zagrebu i Beogradu, zatim u Dalmaciji, Cmoj Gori i Sarajevu.²⁵ Nije uspio poništiti proces u Zagrebu, pa, iako su 22 čovjeka oslobođena optužbe, ipak je 31 bio kažnjen osudama od 5 do 12 godina. Supilo je na zagrebačkom procesu bio oslobođen, a u Beču je 1910. dobio parnicu protiv Friedjunga.

Svoje veze s Beogradom Masaryk nije više prekinuo, a nastavio je u svojim političkim nastupima napadati provedbu aneksije Bosne i Hercegovine. Ne osporavajući direktno austrougarsko pravo na ta područja nego apsolutistički način provedbe toga čina, tvrdio je da je bilo potrebno držati se ustavnih načela o demokraciji i prije aneksije utvrditi volju naroda o kojem je riječ. Smatrao je da je trebalo provesti demokratsko ispitivanje stanovništva u Bosni i Hercegovini, pa uvažiti njihovu želju hoće li ili neće da budu priključeni Monarhiji. Bio je uvjeren da je akt aneksije djelo njemačkog imperijalizma i odbacivao austrijsko upozorenje na velikosrpsku opasnost, tvrdeći da je to izgovor njemačke propagande. Štoviše, stajao je na stanovništu da Srbi imaju pravo i povijesno i prirodno na ujedinjenje "srpskih zemalja" na Balkanu, u koje je nekritički ubrajao Bosnu, Hercegovinu, dijelove Dalmacije i druga hrvatska područja. Svoj je stav izgradio na viđenju i tumačenju zajedničkih etničkih, crkvenih i kulturnih osobina stanovništva u Bosni i Hercegovini s onima u Srbiji. Spominjao je mađarskog državnika Andrassyja, koji je 1870. predlagao da se dade Srbiji Bosna i Hercegovina, te zamjerao Austriji što sprječava Srbiju da ujedini "svoje zemlje".²⁶

Masaryk je u svom srbofilstvu i ona izrazito i nesumnjivo hrvatska područja nazivao srpsko-hrvatskim, dajući time do znanja da je uvjeren u nacionalnu identičnost Hrvata i Srba, pri čemu je onda Hrvate lako poistovjećivao sa Srbima, a ne obrnuto. Isticao je da bi doduše jedino reorganizirana Austrija kao zajednica

²² J. KOVTUN, 1991, 275.

²³ *Isto*, 278.

²⁴ *Isto*, 272. Hermann Bahr je pokazivao veliki interes za prilike u Hrvata, prvenstveno s aspekta umjetnosti i kulture, ali i politike. Vidi njegovu knjigu upravo iz 1909. godine (H. BAHR, 1991). Eseje kritike Friedjunga pisao je Bahr u siječnju 1910. (J. KOVTUN, 1991, 273.)

²⁵ T. G. MASRYK, 1960.

²⁶ Navedeni govori i spisi o aneksiji Bosne i Hercegovine, zatim kasnije njegova razmatranja o jugoslavenskom pitanju. Vidi: T.G. MASARYK, 1935.

ravnopravnih, slobodnih, kulturno i gospodarski nepodređenih, prosperitetnih naroda mogla očuvati stabilnost u tom dijelu Europe. U tom bi slučaju i aneksija Bosne i Hercegovine dobila drugi značaj, jer bi tamošnji narod dobio ravnopravan status s ostalim narodima Monarhije. No, Austrija je i u njegovim očima država zastarjelog sistema, loših komunikacija, zaostalog gospodarstva, niske kulture širih slojeva, neriješenih nacionalnih problema, bez pravog interesa da poslana pomorska sila, pa je aneksija Bosne i Hercegovine samo korak bliže ka težim zapletajima, točno procjenjuje Masaryk.²⁷

Masaryk se, dakle, vrlo intenzivno aktivirao na strani optuženih u Zagrebu, odnosno protiv nasilno provedene aneksije Bosne i Hercegovine, te je uspostavio tijesne kontakte s političkim vođama Srbije, zatim s europskim publicistima koji su pratili u Beču Friedjungov proces, od kojih su Masaryku Robert William Seton Watson i Henry Wickham Steed bili od neprocjenjive važnosti kasije, u vrijeme njegove protuaustrijske djelatnosti tijekom Prvog svjetskog rata u emigraciji. Masaryk je odigrao presudnu ulogu u otkrivanju falsifikata²⁸ na kojima su se temeljile zagrebačke optužnice. Time je svjetska javnost bila upoznata sa činjenicom da je Austrija država u kojoj se primjenjuju montirani politički sudski procesi, u kojoj se progone ljudi zato što su pripadnici nenjemačkog naroda, a kao glavne žrtve toga neslobodnog sustava u Austro-Ugarskoj prikazani su Srbi u Hrvatskoj ali i država Srbija. Sve europske sile protivne usponu Njemačke i jačanju Srednje Europe sa centrom u Beču produbljuju svoje simpatije prema Srbiji, gledajući u njoj stup protunjemačkog otpora.

Premda se činilo da je priključenje Bosne i Hercegovine Monarhiji prošlo bez većih posljedica, ipak je ono utrla put svjetskom ratu, to lakše kada je srpska vojna samosvijest porasla s uspjesima u Balkanskim ratovima. Vrijeme balkanskih ratova (1912.-1913.) vrijeme je rasta svjetskog ugleda Srbije i Crne Gore, a obje te tada samostalne kraljevine spominju se uglavnom pod jednim narodnim imenom - srpskim. Masaryk je bio zadivljen srpskom borbom protiv Turske i činilo mu se štetnim što postoje separadni interesi među Južnim Slavenima. Vrlo je aktivno radio na pomirenju Srbije i Bugarske kad su one od država saveznica u borbi protiv Turske povele međusobno rat oko teritorija. Masaryk je u srpsko-bugarskom sukobu vidio pukotinu svoje vizije o zajedničkoj državi Južnih Slavena. Problem Makedonaca kao posebnog naroda uopće ne uočava. Vidi samo Makedoniju kao teritorij oko kojeg se sukobljavaju Srbija i Bugarska. Njegove su simpatije bile i ostale na strani Srbije, smatrajući je stožerom okupljanja Južnih Slavena, pa je i Makedoniju smatrao "srpskom zemljom".

Tijekom Balkanskih ratova radio je bezuspješno na pomirenju Srba i Bugara kao i Srbije i Austrije 1912., želeći doprinijeti ublažavanju opasnih neprijateljstava.²⁹ Premda nije priželjkivao ni rat ni raspad Monarhije, kao što je to

²⁷ T.G. MASARYK, 1911; J. KOVTUN, 1991, 319-326.

²⁸ T. G. MASARYK, K. Vasićové aféře, govor u Carevinskom vijeću od 29. 12. 1910. (J. KOVTUN, 1991, 294-298); T. G. MASARYK, Znova o Hraběti Aehrenthalovi, govor u Carevinskom vijeću od 22. i 24. veljače 1911. (J. KOVTUN, 1991, 299-310); T. G. MASARYK, 1911a.

²⁹ T. G. MASARYK, K novým událostem na Balkáně, govor od 31. 10. 1912. u Carevinskom vijeću (J. KOVTUN, 1991, 326-334), te komentár Kovtuna na daljnjim stranicama; T. G. MASARYK, O neschopnosti rakouské politiky, govor u Carevinskom vijeću 26. svibnja 1913. (J. KOVTUN, 1991, 338-344.)

želio veći dio hrvatskih i srpskih političara iz predratnih godina, ipak je poput njih poveo odlučnu borbu baš u tom cilju tijekom rata 1914.-1918.³⁰

Kako je svjetski rat počeo austrijskom agresijom na Srbiju, svi su tadašnji politički aktori protuaustrijske orijentacije, a u takve je spadao i Masaryk, davali bezrezervnu podršku svemu što je srpska vlast činila početkom i tijekom rata. Žrtva takvog stava, i Saveznika i Masarykova djelovanja bili su Hrvati, jer, iako su njihovi vodeći političari u emigraciji, na isti način kao i Masarykov krug, nedvosmisleno radili protiv Austro-Ugarske i Centralnih sila te time doprinosili savezničkim interesima, ipak su baš hrvatski teritoriji bili predmetom pogodbi među silama Antante. Dodjelom cijele Istre i većeg dijela Dalmacije Italiji krajem travnja 1915. privolili su britanski, francuski i ruski diplomati tu državu da odustane od proklamirane neutralnosti i da stupi u rat na njihovoj strani. Srbiji su pak obećali izlaz na Jadransko more dodjelom južnog dijela (hrvatske) Dalmacije i, dakako, cijelu Bosnu i Hercegovinu, čime su ujedno bile zadovoljene i ruske aspiracije za širenjem svog utjecaja preko Jadrana do Sredozemlja. Pri traženju načina da se eventualno Mađarska okrene protiv Austrije i Njemačke također su stavljali do znanja toj zemlji da bi mogla dobiti Vojvodinu kao integralni dio Mađarske, zatim hrvatski teritorij između Save i Mure, Baranju, Srijem i Slavoniju, te zadržati svojom morskom lukom grad Rijeku. Hrvatski je teritorij trebao biti, dakle, raskomadani između Srbije, Italije i Mađarske, dok bi ono što preostane, a riječ je uglavnom o kajkavskom dijelu Hrvatske, ostalo Austriji. Trojedna kraljevina bi nestala.

Nemajući bolje rješenje glavnina hrvatskih emigrantskih političara, okupljenih u Hrvatskom odboru koji mijenja naziv u Jugoslavenski odbor tek 1. 5. 1915. i to pod dojmom Londonskog pakta, što samo po sebi dovoljno govori o motivu promjene imena, a među kojima su Frano Supilo i Ante Trumbić, Hrvati iz Dalmacije, bili vodeće osobe, borila se protiv komadanja hrvatskog teritorija, protiv velikosrpskih, velikotalijanskih i eventualno velikomađarskih i velikoaustrijskih aspiracija idejom stvaranja zajedničke države triju ravnopravnih naroda: Srba, Hrvata i Slovenaca uz priznanje ravnopravnosti tih udruženih naroda. Nisu uspijevali privoliti Srbiju da odustane od svog ratnog cilja: stvaranje velike Srbije do mora sve dok ona nije izgubila oslon u Rusiji. Kada je Rusija zbog revolucija 1917. odustala od sudjelovanja u ratnim operacijama Saveznika, a Srbija doživjela ratni poraz, saveznici su pravili planove o održanju Monarhije uglavnom u njezinim predratnim granicama i reorganizirane u federaciju ravnopravnih naroda, što su bili prihvatili i slavenski političari u Monarhiji sa svojom Majskom deklaracijom, donesenom u Carevinskom vijeću 30. 5. 1917., Srbija je bila prisiljena odustati od planirane velike Srbije u korist zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca, kako bi bar na taj način ipak dobila vlast nad Bosnom, Hercegovinom i Dalmacijom. Tada je Nikola Pašić poduzeo korake koji će dovesti do Krfske deklaracije 20. 7. 1917.

Masaryk je tijekom rata još zdušniji nego u predratnom razdoblju podržavao srpsku stranu u sukobljavanjima koja su neprestano postojala između hrvatskih i srpskih političara tijekom rata. Kad je 22. prosinca 1914. došao u Rim

³⁰ T. G. MASARYK, 1935.

kao emigrant (dugo se služio srpskom putovnicom) zatekao je tamo vrlo aktivne hrvatske emigrante, od kojih spominje Ivana Meštrovića, Antu Trumbića, Luja Vojnovića, i navodi da su bili okupljeni u Hrvatski odbor. Bilo je i emigranata Srba iz područja Austro-Ugarske, odnosno iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine. Često su se svi skupa sastajali kod ambasadora Srbije Ljube Mihajlovića u Rimu. Masaryk je zabilježio u svojim sjećanjima,³¹ kako su Jugoslaveni bili nesložni, kako se nisu mogli dogovoriti oko zajedničkog imena naroda, oko eventualne buduće zajedničke države, oko imena te države, da su Srbi zajedno s ambasadorom Mihajlovićem odlučno zastupali ideju jedinstva, a Hrvati "odviše naglašavali kulturno značenje Hrvata", što je po Masaryku bilo nevažno, budući da je tada - kako je tvrdio - bilo jedino važno uspostaviti jedinstveno vojno i političko vodstvo, za što su očito jedino Srbi i Srbija bili osposobljeni, smatrao je Masaryk. Masaryk je podržavao ideju nacionalnog i teritorijalnog unitarističkog ujedinjenja Južnih Slavena iz Austro-Ugarske sa Srbima, uz vodstvo Srbije. Trumbića je opisao kao suzdržanog, a za Supila, kojeg je mnogo bolje poznao otprilike (iz zagrebačkog i bečkog procesa) naveo je da tada nije bio u Rimu nego u Londonu. Masaryk je surađivao u Rimu i sa "jugoslavenskom" omladinom. Ona je zastupala unitarističke ideje o jedinstvenom jugoslavenskom narodu i o ujedinjenju, suprotstavljajući se Trumbićevu konceptu ujedinjenja ravnopravnih naroda. Za spis "Narodni program", koji je sastavila omladina i koji je bio dakako unitarističkog jugoslavenskog sadržaja, predgovor je napisao Masaryk.³² Masaryk nije odobravao rad onog dijela crnogorske emigracije koji je bio angažiran na očuvanju Crne Gore kao samostalne države, a zamjeravao je Bugarima što u svojim zahtjevima traže "srpska područja", tj. Makedoniju, Sandžak, Kosovo, oblasti oko Morave. Odobravao je što su Srbi iz Monarhije bili skloni unitarističkom i centralističkom programu, dok je zalaganje Hrvata i Slovenaca za federativan koncept zajedničke države smatrao suvišnim pa i štetnim zbog ugrožavanja zajedničkog djelovanja Južnih Slavena na rušenju Monarhije.

Londonski je ugovor bio zaključen 26. 4. 1915. iako se za bitne točke njegova sadržaja znalo već od početka 1915. Masaryk je na nagovor Supila pokušao preko ruskog veleposlanika u Londonu spriječiti donošenje nepravednih odluka o dodjeli Istre i velikog dijela Dalmacije Italiji, ali nije uspio, pa je nakon donošenja toga pakta nastojao održati nadu kod Hrvata, da se on možda ipak neće ostvariti. Naglašavao je važnost što Italija ulazi u rat na strani Saveznika pa je s tog aspekta, koji je smatrao da je za sve Slaveni Monarhije vrlo bitan, pokazivao stanovito razumijevanje prema odluci Saveznika da teritorijalnom nagradom predobiju Italiju. I u tom se pitanju Masaryk našao na istoj strani sa Srbijom, koja je Londonski pakt primila "sasvim mirno",³³ za razliku od Hrvata i Slovenaca. Za Masaryka je Londonski pakt vrlo važan i pozitivan i iz razloga što je njime Vatikan bio isključen iz razgovora o mirovnoj konferenciji. Masaryk je to također smatrao bitnim, jer je Vatikan podržavao ideju o očuvanju Habsburške Monarhije, velike katoličke države.

³¹ Isto, 66.

³² Isto, 79.

³³ Isto, 142.

Masaryk je u Rimu uspostavio odlične veze s talijanskim državniciima, jednako kao što je to činio i Beograd. Sporovi između Hrvata i Srba produbljivali su se i zbog činjenice da se Srbija nije protivila ni Londonskom paktu niti suprotstavila talijanskom irendentizmu. Masaryk je odgovornost za hrvatsko-srpske napetosti stavljao na Hrvate. On nije postavljao pitanje zašto Srbija ne ustaje protiv Londonskog pakta premda taj pakt oduzima budućoj zajedničkoj državi bitnu prednost: otvoreno more i punu dominaciju istočnim dijelom Jadrana, nego Masaryk između redova, elegantno i diplomatski upućuje prijekor Hrvatima i Slovencima zbog zastupanja njihovih "uskih" interesa, a ne vidi da im upućuje prijekor s pozicija borbe za svoje češke interese, za koje ne pomišlja da su "uski". On ne vidi da je za hrvatske političare neprihvatljiv stav Srbije, koja umjesto da štiti zajedničke interese buduće zajedničke države zapravo i dalje radi na svojoj prvotnoj zamisli o stvaranju velike Srbije nagadajući se s Italijom oko dijelova Dalmacije i tvrdeći da je Dalmacija srpska i da su Hrvati koji tamo žive zapravo Srbi katoličke vjere.

Naravno da je Srbiji također išlo u prilog da Italija zarati protiv Austro-Ugarske i Njemačke, a odgovara joj da cijenu za to plate Hrvati i Hrvatska. Hrvati su gubitkom Istre, Rijeke (svoje glavne luke!), Kvarnerskih otoka, Zadra (strateški važnog mjesta na srednjem Jadranu), otoka Lastova s kojeg je Italija zadobila dominantan punkt za dominaciju južnim dijelom Jadrana i provodila kontrolu nad morskim putom za Otrant i Sredozemlje, ušli osakaćeni u zajedničku državu, što je bila prednost Srbije u njezinu planu pretvaranja nove države u državu srpskih interesa. Ona kao kopnena zemlja jest, doduše, težila proširenju do mora, ali za ovladavanje morem, za bavljenjem pomorstvom u svim njegovim aspektima ona nije bila osposobljena, a učinila je sve da u tome poslu omete Hrvate.

Masaryk pak, u strahu da bi Monarhija mogla biti sačuvana ukoliko se njezini potlačeni narodi, u koje su u cjelini spadali Hrvati a tek manjim dijelom Srbi, ne bi dosljedno borili za njezin nestanak, gledao je u sukobima Južnih Slavena, a posebno Hrvata i Srba, čin koji slabi antiaustrijska nastojanja emigrantskih političkih snaga slavenskih naroda iz Monarhije. Stoga je stišavao neraspoloženje Hrvata zbog velikosrpskih aspiracija i nagovarao ih na jedinstvo sa Srbima bez obzira na te aspiracije, za koje je tvrdio da će izgubiti značenje u zajedničkoj državi. Masaryk je zauzeo opisano stajalište stoga što je - kako smo vidjeli - još od svog putovanja po Bosni i Hercegovini krajem 80-ih godina 19. st. gajio simpatije za borbu Srbije protiv austrijske dominacije nad dijelom Balkana, te što su Srbi bili snažan čimbenik svjetskih ratnjih zbivanja od 1914. do 1918. i pred tom je činjenicom padala u vodu Masarykova teza o potrebi oslobođenja "malih naroda". Zapravo, on je na Slavenskom Jugu Europe vidio samo jedan "mali narod": jugoslavenski, tj. srpski. Iz tih razloga Masaryk nije dovodio u sumnju opravdanost svoga protuhrvatskog stajališta.

Politička realnost je bila takva da Hrvatima ništa nije išlo u prilog. Masaryk, koji je cijeli svoj vijek pozivao na pravo malih naroda,³⁴ na njihovo pravo na jednaku državnu nezavisnost koju imaju i veliki narodi i koji se iskreno zalagao za primjenu demokratskih načela i principa nacionalnog samoodređenja,³⁵ u praksi je

³⁴ ISTI, 1905; ISTI, 1905a.

³⁵ ISTI, 1923a; ISTI, 1924.

bez posebnog objašnjenja podijelio male narode na veće i na manje, te jednako kao što su to činile velike sile prelazio preko zahtjeva manjih među "malim narodima" na uvažavanje njihovih narodnih prava kao na nešto nepotrebno pa i štetno. Tako su u njegovom praktičnom djelovanju pravo na državotvornost dobili Česi, Srbi, Bugari i Poljaci, ali ne Slovaci, Hrvati, Slovenci, Crnogorci i Makedonci. Nekima od ovih trebalo je biti dovoljno da im se priznaje narodno ime, ali ne i pravo na državnost, dok se onima još manjima nije priznalo ni nacionalno ime, kao npr. Crnogorcima i Makedoncima, a o Bošnjacima ni u kakvom obliku nije bilo ni spomena.

Prema Masarykovim shvaćanjima manje narode trebali su štiti demokratski mehanizmi, no kao što se to pokazalo iluzijom u Monarhiji tako se ubrzo vidjelo da demokraciju nije moguće postići u višenacionalnim državama pod hegemonijom najjačeg naroda među njima.

Masarykovo djelovanje u cjelini međutim time nije umanjeno, naprotiv. Da se rukovodio čistom idejom demokracije i pravima svih malih naroda na vlastitu državu, bio bi ostao u sferi političke filozofije. On se naprotiv pokazao vrhunskim praktičnim političarom, koji je znao dobro upotrijebiti i svoje liberalne misli o državotvornosti i demokraciji, kao i svoje diplomatske sposobnosti u interesu onog naroda za koji se odlučio boriti i dovesti ga do samostalnosti, tj. u interesu Čcha i Češke. U cilju stvaranja Čehoslovačke, sa Česima u prvom planu, a na ruševini Austro-Ugarske bilo mu je od koristi odvajanje Južnih Slavena od Austro-Ugarske i njihovo stvaranje zajedničke države sa Srbijom u prvom planu, kao glavnim ratnim protivnikom Monarhije. Sve ostalo što je remetilo ostvarenje projekata Nove Europe³⁶ Masarykova povijesnog vremena nije moglo biti od Masaryka povoljno prihvaćeno, pa tako ni hrvatski, uostalom neuspjeli, otpori nametanja srpskih interesa pri stvaranju Države SHS 1918., odnosno unitarne Kraljevine Jugoslavije 1929. godine.

LITERATURA

- BAHR, H., 1991. - Hermann Bahr, *Die dalmatinische Reise*, Zagreb 1991. (prev. na hrv. Benjamin Tolić; prvo izdanje: Berlin 1909.).
- BAERNREITHER, J. M., 1939. - J. M. Baernreither, *Der Verfau des Habsburges und die deutschen Fragmente eines politisches Tagebuches 1897-1917*, Wien.
- BERKOPEC, O., 1938. - Oton Berkopec, *T. G. Masaryk a Jihoslované. Bibliografie do konce roku 1937. Knihy a časopisy svetski*, Praha.
- ČESI a Jihoslované v minulosti, Praha 1975.
- GANZA-ARAS, T., 1992. - Tereza Ganza-Aras, *Politika "novog kursa" dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, Split.
- GROSS, M., 1969. - Mirjana Gross, Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata, *HZ*, Zagreb 1968.-1969.
- KOVTUN, J., 1991. - Jiří Kovtun, *Slovo má poslanec Masaryk*, Praha.
- LOVRENČIĆ, R., 1972. - Rene Lovrenčić, *Geneza politike "novog kursa"*, Zagreb.

³⁶ ISTI, 1920.

- MASARYK, T. G., 1899. - Tomáš G. Masaryk, *Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Studien zur socialen Frage*, Wien.
- MASARYK, T. G., 1901. - Tomáš G. Masaryk, *Idealy humanitni*, Praha.
- MASARYK, T. G., 1905. - Tomáš G. Masaryk, *Národní filozofie dobu novější*, Praha.
- MASARYK, T. G., 1905a. - Tomáš G. Masaryk, *Problem máleho naroda*, Praha.
- MASARYK, T. G., 1909. - Tomáš G. Masaryk, *Der Agramer Hochverratsprozess und die Annexion von Bosnien und Herzegovina*, Wien.
- MASARYK, T. G., 1909a. - Tomáš G. Masaryk, *Tak zvaný velezrádný proces v Záhrebe*, Praha.
- MASARYK, T. G., 1911. - Tomáš G. Masaryk, *Rakouská zahraniční politika a diplomacie. Reči delegační a články poslanecké*, Praha.
- MASARYK, T. G., 1911a. - Tomáš G. Masaryk, *Vasić - Forgáh - Aehrenthal. Einiges Material zur Charakteristik unserer Diplomatie*, Prag (na srpski prevedeno u listu *Slavenski jug*, Beograd 1911.).
- MASARYK, T. G., 1920. - Tomáš G. Masaryk, *Nova Europa. Slavensko stajalište*, Zagreb - Prag (prijevod s njem.).
- MASARYK, T. G., 1923. - Tomáš G. Masaryk, *Jan Hus, češki preporod i reformacija*, Zagreb.
- MASARYK, T. G., 1923a. - Tomáš G. Masaryk, *Borba za samoodređenje naroda (Nova Europa sa stajališta slavenskoga)*, Zagreb.
- MASARYK, T. G., 1924. - Tomáš G. Masaryk, *Čoveština i narodnost*, Sofija.
- MASARYK, T. G., 1930. - Tomáš G. Masaryk, *Rusko a Evropa. Studie o duhovnih proudech v Rusku*, I., Praha.
- MASARYK, T. G., 1933. - Tomáš G. Masaryk, *Rusko a Evropa. Studie o duhovnih proudech v Rusku*, II., Praha.
- MASARYK, T. G., 1935. - Tomáš G. Masaryk, *Svetska revolucija. Ratne uspomene i razmatranja 1914-1918*, Beograd. (Uvodna studija dr. Jovana Kršića: Masaryk oslobodilac.)
- MASARYK, T. G., 1948. - Tomáš G. Masaryk, *Češka otazka. Snahy a tužby národního obrození*, Praha.
- MASARYK, T. G., 1973. - Tomáš G. Masaryk, *The Problem of a Small Nation. Translation of a lecture given at a university course in Kromeritz on April 16 and 17. 1905*, Canberra.
- T. G. Masaryk, *his Life and Thought*, New York City 1960.
- MASLEŠA, V., 1964. - Veselin Masleša, *Mlada Bosna*, Sarajevo.
- PRIBIĆ B., 1972. - Branka Pribić, *Idejna strujanja u hrvatskoj kulturi od 1895. do 1903.*, ČSP, 1.
- PROHASKA, D., 1927. - Dragutin Prohaska, *Utjecaj T. G. Masaryka na jugoslavensku kulturu*, T. G. Masaryk, Beograd - Prag.
- RACKO, Lj., 1975. - Ljerka Racko, *Program mladoga Stjepana Radića 1897. do 1898.*, *Nastava historije*, Zagreb.
- RADIĆ, S., 1903. - Stjepan Radić, *Slavenska politika u Habsburškoj monarhiji*, (na češ.).
- RADIĆ, S., 1903a. - Stjepan Radić, *Hrvatski pokret*, Zagreb.
- RADIĆ, S., 1904. - Stjepan Radić, *Moderna kolonizacija i Slaveni*.
- RADIĆ, S., 1905. - Stjepan Radić, *Savremena Evropa ili karakteristika evropskih država i naroda*.

- RADIĆ, S., 1971. - Stjepan Radić, *Politički spisi - Autobiografija*, (članci, govori, rasprave), Zagreb.
- SETON-WATSON, R. W., 1913. - R. W. Seton-Watson, *Die südslavische Frage im Habsburger Reiche*, Berlin (aus dem Englischen), Meyer - Jessen.
- R. W. Seton-Watson and the Yugoslavs: Correspondence 1906-1941*, London - Zagreb 1976.
- SIROTKOVIĆ, H., 1962. - Hodimir Sirotković, Pravni i politički aspekti procesa "Reichspost" i Friedjung, *Starine JAZU*, 52.
- SUPPAN, A., 1983. - A. Suppan, Bildungspolitische Emanzipation und gesellschaftliche Modernisierung. Die südslavischen Studenten an der tschechischen Universität Prag um die Jahrhundertwende und der Einfluss Professor Masaryks, *Wegenetz Europäischen Geistes*, Wien.
- ŠEPIĆ, D., 1970. - D. Šepić, *Političke koncepcije Frana Šupila, Politički spisi, članci, govori, pisma, memorandum*, Zagreb.
- ŠIDAK, J., 1962. - Jaroslav Šidak, Češko pitanje u austrijskoj politici 1874.-1914., *HP*, 8, Zagreb.
- ŠIDAK, J., 1973. - Jaroslav Šidak, Idejno sazrijevanje Stjepana Radića, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb.
- ŠIDAK - GROSS - KARAMAN - ŠEPIĆ, 1968. - Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Karaman, Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb.
- VÝŠNÝ, P., 1977. - Paul Výšný, *Neo - Slavism and the Czechs, 1898-1914*, Cambridge.

Tereza Ganza-Aras: MASARYK'S ATTITUDE TOWARDS CROATIAN AND YUGOSLAV QUESTION FROM THE END OF THE 18TH CENTURY TILL 1918

S u m m a r y

In this paper the author deals upon Masaryk's interest on events in Slavic South of the Habsburg Monarchy in the period from late decades of the 19th century till the Monarchy's collapse. Masaryk endeavored in constraining the spread of German domination across the Balkans towards East. Therefore he considered opposition to the strengthening of the Austrian power in Bosnia and Herzegovina to be important. He criticized Austrian government in Bosnia and Herzegovina not to follow the terms of its military mandate and for not to let civilian affairs to the Sublime Porte and Turkish legislation. After the Bosnia and Herzegovina's annexation in 1908, Masaryk put all of his quite a great authority in order to convince the public opinion that with this act of Austrian government an injustice was made towards the people of Bosnia and Herzegovina, for which he believed to be of Serbian nationality. He attempted to prove 1) falsity of the charges against a group of Serbs and Frano Supilo at the high treason process held in Zagreb in 1909, and 2) incorrectness of Viennese professor Friedjung's anti-Serbian writing. Since then Masaryk's pro-Serbian attitude strengthened, which would later display its uncritical character - especially during the war - denying the importance of Croatian question. His attitude of nation - as a cultural and civilizational community of one or more closely related languages - was a basis upon which he treated Croats and Serbs, as well as Slovenians, as the same nation, for which he most frequently used the term "Yugoslavs".

Part of Croatian and Serbian student youth in 1890s accepted Masaryk's pre-war philosophically political suggestions for improvement of democracy and for introduction of socially liberal model - with respect of ethical norms, as well as his interpretation of nation as a culturally-civilizational community. His explanation of a phenomenon of a nation was accepted by Yugoslav unitarist-nacionalist youth's opinions.

Croatian political parties did not accept Masaryk's attitudes. They based the idea of establishing their own nation upon the historical arguments of public law. Although Stjepan Radić separated with Party of Rights groups' ideas and showed certain understanding for Masaryk's thoughts, nevertheless he was not a Masaryk's follower, especially after he had turned towards the strengthening of a peasant class.

Mutual dislike between Masaryk and Croatian politicians in emigration - as a result of above mentioned reasons - strengthened during the World War I. Although they all worked on destroying the Monarchy and on affirmation of "small nation" rights on state independence, Masaryk justly estimated that Yugoslav nations - parts of Austro-Hungarian Monarchy- could leave the Monarchy only if they would join themselves with Serbia. Masaryk considered Croato-Serbian conflicts to be a threat for a realization of that aim. Thus he asked the weaker side, the Croatian one, to give up its special demands.